INFORMATIEBUREAU VAN
HET NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS
VLAMINGSTRAAT 2
's-GRAVENHAGE

SOBIBOR

TWEEDE VERBETERDE EN AANGEVULDE UITGAVE

Door de heren Mr A. de Haas, Dr L. Landsberger en K. Selowsky van het Informatiebureau van NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS is een uitgebreid onderzoek ingesteld naar het lot van de Joden, die uit Nederland zijn gedeporteerd naar het kamp Sobibor. Het resultaat hiervan is dit rapport.
Aan deze tweede, verbeterde en aangevulde uitgave hebben ook de heren S. Broekman en H. Blokker van dit bureau medegewerkt.

's-Gravenhage, Februari 1947.

De fgd. Directeur

(J. VAN DE VOSSE)

SOBIBOR.

De volgende negentien deportatietreinen zijn van Westerbork naar het Concentratiekamp Sobibor vertrokken:

jaar	maand	dag v. vertrek.	dag v. aank.	aantal pers.
1943	Maart	2/3	5/6	1105
,,	,,	10	13	1105
,,	,,	17	20	964
,,	,,	23	26	1250
,,	,,	30	2 April	1255
,,	April	6	9	2020
,,	,,	13	16	1204
,,	,,	20	23	1166
,,	,,	27	30	1204
,,	Mei	4	7	1187
,,	,,	11	14	1446
,,	,,	18	21	2511
,,	,,	25	28	2862
,,	Juni	1	4	3006
,,	,,	8	11	3017
,,	,,	29	2 Juli	2397
,,	Juli	6	9	2417
,,	,,	13	16	1988
,,	,,	20	23	2209
				34313

In totaal dus 34.313 personen. Slechts negentien zijn er teruggekeerd, waarvan zestien vrouwen en drie mannen. Van deze negentien teruggekeerden hebben twee vrouwen geruime tijd (van 9 April tot 14 October 1943) in het kamp doorgebracht; de overigen hebben er slechts enkele uren vertoefd en zijn daarna doorgezonden naar andere kampen in het district Lublin. Aangenomen mag worden, dat alle teruggekeerden bekend zijn. Van de overigen zijn de personen jonger dan 17 jaar en ouder dan 35 jaar zeker om het leven gebracht, terwijl hetzelfde met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden gezegd van alle anderen.
De dag van aankomst is als sterfdag van al deze mensen te beschouwen.
Van de treinen van *17 Maart, 11 Mei en 1 Juni* zijn *alle* vrouwen en kinderen vergast.

BEWIJSMATERIAAL.

I.

Sobibor was in 1943 hèt vernietigingskamp van de uit Nederland gedeporteerde Joden. Het was gelegen ongeveer 80 K.M. ten Oosten van Lublin bij de Russisch-Duitse demarcatielijn.

Het was geen werkkamp, maar vernietigingskamp. Het bestond reeds in het jaar 1941 en er waren in het begin van 1943 reeds tienduizende Poolse, Russische en Oostenrijkse Joden vergast.
Het was een specifiek Joods kamp.
(Verklaringen 49, 72, 134, 177 en 192).

Er was één gaskamer, welke ongeveer 600 mensen kon bevatten. Het gas werd door de douches in de kamer gebracht. Wanneer de mensen waren overleden, wentelde de vloer en vielen de stoffelijke overschotten naar beneden. De bagage van de transporten werd gesorteerd; de goederen werden naar Duitsland gestuurd. (Verklaring 72).

Er vonden zo goed als geen selecties plaats. De getransporteerden werden vrijwel zonder uitzondering onmiddellijk vergast.

Van de trein van *10 Maart 1943* (1105 personen) werden ca. 60—80 jonge vrouwen en mannen voor werk uitgezocht, van het transport *17 Maart 1943* (964 personen) 35 mannen, van het transport *11 Mei 1943* (1446 personen) 80 mannen en van het transport *1 Juni 1943* (3005 personen) 81 jonge mannen; *de overigen van al deze transporten werden onmiddellijk vergast.*
Een deel der uitgezochte personen is in Sobibor te werk gesteld — uitsluitend voor werkzaamheden in verband met de vergassing — een ander deel is **onmiddellijk** doorgezonden naar naburige kampen in het district Lublin.

Getuigen vertellen, dat in de tijd van 9 April 1943 tot eind Juli 1943 regelmatig elke Vrijdag een transport uit Westerbork aankwam, dat **onmiddellijk** werd vergast. (Verklaring 72, 186).

Het transport van Westerbork naar Sobibor duurde drie dagen. Alle genoemde transporten zijn des Dinsdags uit Westerbork gegaan en bij een reisduur van drie dagen op Vrijdag in Sobibor aangekomen, behalve de beide transporten van 10 Maart en 17 Maart 1943, die op Woensdag zijn vertrokken en op Zaterdag aangekomen. (Verklaring 72 en 186).

Hiermede stemt overeen, dat in de tijd van eind Februari 1943 tot half Juli 1943 geen transporten uit Nederland in Auschwitz zijn aangekomen (verklaring 200). De naar Theresienstadt en naar Bergen-Belsen vertrokken treinen zijn in de boeken van Westerbork als zodanig aangemerkt.

Het staat derhalve vast, dat de mensen, die op Dinsdag respectievelijk Woensdag uit Westerbork naar Sobibor zijn gedeporteerd en

daar drie dagen later op Vrijdag respectievelijk Zaterdag zijn aangekomen, op deze Vrijdag respectievelijk Zaterdag in Sobibor zijn overleden; dit is de sterfdag van al deze mensen. (Uitgezonderd zijn natuurlijk de gevallen, waarnaar in dit rapport wordt verwezen).

Een z.g. kindertransport (uitsluitend bestaande uit kinderen met hun moeders) is uit Vught via Westerbork in Sobibor aangekomen en zonder enige selectie terstond vergast. (Verklaringen 35, 72).

Dit transport werd op 8 Juni 1943 in Westerbork samengesteld uit de op 6 en 7 Juni uit Vught vertrokken treinen.

In October 1943 waren van alle transporten uit Nederland in totaal nog ca. 800 mensen in Sobibor en in de naburige kampen (allen gelegen in het district Lublin) werkzaam.

Op 14 October 1943 brak in Sobibor een georganiseerde opstand uit tegen de Duitse S.S., omdat men bij geruchte had vernomen, dat alle kampbewoners op 16 October 1943 zouden worden doodgeschoten.
Zestien S.S.-mannen werden gedood, maar alle kampbewoners op ca. 30 mensen na, vonden als gevolg van deze opstand de dood; deze 30 trachtten te ontvluchten, maar er waren mijnenvelden rondom het kamp en bij de ontvluchtingspoging is een aantal personen om het leven gekomen; de rest kon zich aansluiten bij Pools-Russische partisanen. (Verklaringen 35, 72).

Op 8 November 1943 vond de grote uitroeiïngsactie der Duitsers tegen alle Joodse kampen en ghetto's in het district Lublin plaats en bij deze gelegenheid — op zijn laatst! — is het gehele kamp Sobibor geliquideerd, evenals alle andere kampen in de nabijheid en in het gehele district Lublin. (Verklaringen 35, 72, 122, 177, 178 en 192). Ook van diegenen, die niet onmiddellijk bij aankomst zijn vergast, kan dus worden aangenomen, dat zij uiterlijk op 8 November 1943 zijn overleden, met uitzondering *van de negentien teruggekeerden.*

II.

a. Uit de volgende vijf transporten zijn de hierna te noemen personen (z.g. *representanten)* teruggekeerd.

Trein 10 Maart 1943: 14 representanten.

Verkl. 44: Mej. Cato Polak, Wagenstraat 185, den Haag.
Verkl. 122: Mej. Sophie Huisman, Mathenesserlaan 405, R'dam.
Verkl. 134: Mej. Judith Eliazar, Pupillenstraat 65, Rotterdam.
Verkl. 134: Mevr. Bertha Jansen—Ensel, v. Brakelstr. 3b, R'dam.
—— Mej. (Celine) Selina Ensel, v. Brakelstr. 3b, R'dam.
Verkl. 178: Mevr. Mirjam Penha—Blitz, Jekerstraat 14, A'dam.
Verkl. 188: Mej. Sophie Verduin, Kribbestraat 41, Amsterdam.
—— Mej. Beppie v. Praag, Breitnerstraat 77, Rotterdam.
—— Mej. Deetje v. Praag, Breitnerstraat 77, Rotterdam.

—— Mej. Suze Polak, Breugelstraat 213, den Haag.
—— Mej. Söre Polak, Breugelstraat 213, den Haag.
Verkl. 215: Mevr. Jeanette de Vries—Blitz, Palestrinastraat 26, Amsterdam.
Verkl. 180: Zusters Sientje en Jetje Veterman, Sanatorium, Hellendoorn.

Trein 17 Maart 1943: Eén representant.
Verkl. 186: Heer Elias Isak Alex Cohen, Tugelaweg 47 II, A'dam.

Trein 6 April 1943: Twee representanten.
Verkl. 35: Mevr. Saartje Engel—Wijnberg, Nw. Veemarkt 23, Zwolle.
Verkl. 72: Mej. Ursula Stern, Nieuwe Gracht 88, Utrecht.

Trein 11 Mei 1943: Eén representant.
Verkl. 192: Heer Jozef Wins, Kerkstraat 403a, Amsterdam.

Trein 1 Juni 1943: Eén representant.
Verkl. 177: Heer Jules Schelvis, Singel 498 I, Amsterdam.

Van deze vijf treinen staat dus met wiskundige zekerheid vast, dat deze transporten uit Westerbork **naar** Sobibor zijn vertrokken en daar aangekomen.

b. Van de volgende twaalf treinen zijn in het district Sobibor personen herkend:

Trein	2	Maart	1943:	14	personen.
„	10	„	„	39	„
„	17	„	„	6	„
„	23	„	„	1	„
„	6	April	„	28	„
„	13	„	„	3	„
„	20	„	„	32	„
„	27	„	„	12	„
„	4	Mei	„	3	„
„	11	„	„	76	„
„	18	„	„	41	„
„	1	Juni	„	29	„
„	8	„	„	3	„
„	29	„	„	3	„
„	6	Juli	„	1	„
„	13	„	„	13	„
„	20	„	„	55	„

De namen van deze personen (zie overzicht in de bijlage) zijn aan getuigenverklaringen ontleend.

De registratieboeken van Westerbork doen uitkomen met welke treinen deze personen waren vertrokken. De conclusie is dus gerechtvaardigd dat alle mensen, die op deze datum van vertrek uit Westerbork zijn gedeporteerd, met de dienovereenkomstige treinen naar Sobibor zijn gegaan en daar om het leven gebracht.

c. Van de volgende treinen:

Vertrek: 30 Mrt. 1943 (Dinsdag) Aank.: 2 April 1943 (Vrijdag)
„ 25 Mei 1943 (Dinsdag) „ 28 Mei 1943 (Vrijdag)

zijn noch representanten teruggekeerd, noch personen in Sobibor herkend.

Maar hun vertrekdata vallen *tussen* die van de sub *a.* en *b.* genoemde treinen; ook zijn zij op een Dinsdag vertrokken, en zouden op een Vrijdag in Sobibor zijn aangekomen bij een reisduur van drie dagen (zie ook de andere treinen).
Inderdaad zeggen de getuigen *(verklaringen 72 en 186)* dat in die tijd *elke* Vrijdag een trein uit Westerbork in Sobibor is aangekomen. Dus volgt uit het schema der vertrekdata, in verband met de getuigenverklaringen, dat ook deze treinen inderdaad naar Sobibor zijn gegaan, wat ook overeenkomt met het feit (verklaring 200), dat in deze periode geen treinen in *Auschwitz* zijn aangekomen (de naar Theresiënstadt en Bergen-Belsen vertrokken treinen zijn in de boeken van Westerbork als zodanig aangemerkt).
Ook al zijn tot nu toe van deze treinen geen personen in Sobibor herkend, toch kan als zeker worden aangenomen, dat ook deze treinen behoren tot de categorie der deportatie naar Sobibor.

DETAILS OVER ENIGE TREINEN.

Verklaringen 49, 122, 134, 178, 180 en 188

Trein 10 Maart 1943: Hiervan zijn veertien representanten (alleen vrouwen), maar zij hebben slechts enkele uren in Sobibor vertoefd en zijn toen verder gegaan naar kampen in het district Lubin. Uitgezocht voor werk zijn ongeveer 60—80 mensen (jonge mannen en meisjes). De rest is vermoord.

Verklaring 186.

Trein 17 Maart 1943: Eén representant (man).
Voor werk zijn slechts uitgezocht 35 mannen tot de leeftijd van 40 jaar. *Vrouwen* zijn niet voor werk uitgezocht. De rest is vergast. Getuige is onmiddellijk na aankomst in Sobibor naar een kamp in het district Lublin doorgezonden.

Verklaringen 35 en 72

Trein 6 April 1943: Twee representanten (vrouwen).
Slechts twee getuigen hebben de gehele duur van 9 April tot 14 October 1943 in Sobibor vertoefd. Uitgezocht voor werk zijn ca. 30 jonge mannen en 16—28 meisjes. De rest is vergast. Deze getuigen hebben verklaringen afgelegd over de opstand in October 1943.

Verklaring 192

Trein 11 Mei 1943: Eén representant (man).
Tachtig mannen zijn voor het werk uitgezocht en *geen* vrouwen. De rest is vergast. Getuige is onmiddellijk na aankomst in Sobibor door-gestuurd naar een kamp in het district Lublin.

Trein 1 Juni 1943: Eén representant (man).
Uitgezocht voor werk zijn alleen 81 jonge mannen en *geen* vrouwen. De rest is onmiddellijk vergast. Getuige is onmiddellijk na aankomst in Sobibor doorgestuurd naar een kamp in het district Lublin.

GEDEPORTEERDEN HERKEND IN DISTRICT SOBIBOR.

Trein 2 Maart 1943.

Overleden:

Amter, Maurits
Blik, Samuel
Brandel, Levie
Cohen, Elias
Coppenhagen, Mozes
Gottschalk, Ruth
Haas, Isidore
Kleerekoper, Samuel Jacob
Kupferschlag, Fritz
van Leeuwen, Eliazer
van Os, Max
Roth, Jacob
Sealtiel, Isaac
Swaab, Joop

Ontleend aan documentatie Amsterdam en Westerbork doc. 90, 106.

Trein 10 Maart 1943.

Terug veertien vrouwen: A.B.C. Prt. 49, 122, 134, 178, 188. P. 221, 222. Docc. Amsterdam en Westerbork: doc. 91, 99 en 108.

Overleden: 25 (tien mannen en vijftien vrouwen). A.B.C. kaartnummers: B 405, B 404, F 174, P 280, R 174, St 109, T 98, T 95, V 158, V 151, Z 102, Z 103. Amsterdam en Westerbork: doc. 89, 91, 99, 108 en 109.

Trein 17 Maart 1943.

Terug één man: A.B.C. C 446. Amsterdam en Westerbork doc. 91.

Overleden: Vijf mannen. Amsterdam en Westerbork doc. 91 en 111.

Trein 23 Maart 1943.

Overleden: Barend Henriëtte. Amsterdam en Westerbork doc. 111.

Trein 6 April 1943.

Terug twee vrouwen: A.B.C. Prt. 35 en 72. Doc. Amsterdam en Westerbork, doc. 89 en 109.

Overleden: Vijf mannen 21 vrouwen. A.B.C. kaartnummers: B 394, 395, 396, C 243, 244, H3, 14, 417, 422, L 1, P 219, St 2 en 3, V 128, W 317, 318, N 18.
Amsterdam en Westerbork, doc. 89 en 109.

Trein 13 April 1943.

Overleden: A.B.C. Danielson (echtpaar) kaartnummer D 1—2.

Danielson, Miep, kaartnummer D 3.

Trein 20 April 1943.

Overleden:

Cohen, Fie (A.B.C.: C 227).
Viool, Betje (A.B.C.: V 153), Amsterdam en Westerbork, doc. 89, 109.
Viool, Judith (A.B.C.: V 154), Amsterdam en Westerbork, doc. 89, 109.

Trein 20 April 1943.

Overleden: (Documentatie Amsterdam en Westerbork).

de Vries, Carolina	doc. 89, 109	Pappi, Nico	doc. 88
Viool, Raphael	doc. 109	Peper, Levie	doc. 88
Blom, Nathan	doc. 88, 106	Peperwortel, N.	doc. 88, 106
Bruinvels, Mozes	doc. 88	Pinheiro, Israël S.	doc. 88
Droomer, Joseph	doc. 88	Roeg, David	doc. 88
Frank, Nathan	doc. 88	Rubens, Herschel	doc. 88
Friezer, Robby	doc. 88	Sanders, Joseph	doc. 88
Friezer, Charles	doc. 88	Smeer, Nathan	doc. 88
Gobetz, Hijman	doc. 106	Soep, Barend	doc. 88
v. d. Heyn, A.	doc. 88	Stouwes, Emanuel	doc. 88
Kornalijnslijper, J.	doc. 88	Straus, Siegfried	doc. 88
v. d. Kriek, Maurits	doc. 88	Waterman, Levie	doc. 88
Kulb, Wim	doc. 88	Higes, Frieda	doc. 111
de Leeuw, L. I.	doc. 88	De Roode, Meyer M.	doc. 111
van Loen, Marcus	doc. 88		

Trein 27 April 1943.

Overleden:

Hopfenmeier (echtpaar) A.B.C. kaartnummer H 24/25.

Documentatie Amsterdam en Westerbork.

Braun, Herbert	doc. 88	van Leeuwen, H.	doc. 90
Montezinos, Salomon	doc. 88	de Marcas, David	doc. 90
de Kromme, Maurits	doc. 90	Wolf, Willem	doc. 106
Hiller, Hans	doc. 90	Wertheim, Levie	doc. 106
de Kromme, Salomon	doc. 90	Katz, Franz Georg	doc. 111

Trein 4 Mei 1943.

Overleden:

Herschel, Nathan, A.B.C. H 617, Amsterdam en Westerbork, doc. 109.
Herschel—Anholt, Reintje, Amsterdam en Westerbork, doc. 109.
Leezer, Daniel, Amsterdam en Westerbork, doc. 109.

Trein 11 Mei 1943.

Terug één man: A.B.C. Prt. 192. Amsterdam en Westerbork, doc. 106, 107.

Overleden: 75 mannen. Amsterdam en Westerbork, doc. 88, 106 en 107.

Trein 18 Mei 1943.

Overleden:

Gottlieb—Levie, Martha, A.B.C. G 299.
Veterman, Koos, A.B.C. V 109.
Veterman, Elias, A.B.C. V 109.
Amsterdam en Westerbork, doc. 109.
Toller, Willie, A.B.C. T. 96.
Amsterdam en Westerbork, doc. 109.

Documentatie Amsterdam en Westerbork.

Aandacht, Jaap	doc. 89
Acathan, Tini	doc. 89, 109
Acathan, Betsy	doc. 89, 109
Brander, Marianna	doc. 89
de Bruin, Barend	doc. 89
Duits, Isi	doc. 89
Ephraim, Jacob	doc. 89
Goudeketting, Levie	doc. 89, 109
Hamerslag, Karel	doc. 89
Herper, Willi	doc. 89
Kloot, Esther	doc. 89
Kerkmeester Helene	doc. 89
Krant, Jonas	doc. 89
Kroese, Harry	doc. 89
de Lange, Jacob	doc. 109
van Oosten, Harry	doc. 109

Trein 18 Mei 1943.

Overleden:

Overst, Margriet	doc. 89
Peeper, Eliazer	doc. 89
Poppert, Walter M.	doc. 89, 109
Poppert—Schönborn, Trude	doc. 89, 109
Polak, Siegmund	doc. 89
Rozenbaum, Max	doc. 89
Saphati—Mok, Flora	doc. 89
Schuitevoerder, Celina	doc. 109
Spitz, Siegfried	doc. 89
van Stern, Alfred	doc. 89
Stodel, Siegfried	doc. 89
Swaalep, Salomon	doc. 89
Swartberg, Louis	doc. 109
Swartberg—van Leeuwen, P.	doc. 109
Vaz Dias, Joost	doc. 109
Wertheim, Machiel	doc. 89
Waas, Lion	doc. 89
v. West, Anna B.	doc. 89, 109
van West, Hartog	doc. 89, 109
Menko—v. Creveld, E.	doc. 109
Menko, Abraham M.	doc. 109

Trein 1 Juni 1943.

Terug één man: A.B.C. Verkl. 177, Sch. 156. Amsterdam en Westerbork 107.

Overleden: 28 mannen. Amsterdam en Westerbork, doc. 88, 106 en 107.

Trein 8 Juni 1943.

Overleden:

Blok, Floortje, A.B.C., B 406.
Wolf—Kats, Betje, A.B.C., W 319.
Wolf, Menno.
Amsterdam en Westerbork, doc. 109.

Trein 29 Juni 1943.

Overleden:

Prins—Aronius, M.	doc. 89, 109
Roos, Maurits	doc. 89, 109
de Leeuw, Mozes	doc. 109

Documentatie Amsterdam en Westerbork.

Trein 6 Juli 1943.

Overleden:

de Arend, R., A.B.C., Kaartnummer A 245.

Trein 13 Juli 1943.

Overleden:

Hopfenmeier, Bella, A.B.C., kaart H 22.
Onderwijzer, Carla, A.B.C., kaart O 11.

Amsterdam en Westerbork, doc. 89 en 109.

Documentatie Amsterdam en Westerbork.

Boutelje, David Jacob	doc. 89
Boutelje—v. Dal, Flora	doc. 89
van Gelder, Sophia	doc. 89
van Gelder, Tobias	doc. 89
Hiegentlich, Alfred	doc. 89
Loewenthal, Rolf	doc. 89
Loewenthal—Friedmann, R.	doc. 89
Meerlo, Sylvan	doc. 89
Salomons, Jacob	doc. 89
van West, Vogelina	doc. 89

Trein 20 Juli 1943.

Overleden:

Van Zwanenberg, Nathan, A.B.C., Z 77, Amsterdam en Westerbork, doc. 109.

Documentatie Amsterdam en Westerbork.

Frank, Nathan	doc. 109
Frank—Bachrach, S.	doc. 109
v. d. Berg, Joseph	doc. 109
v. d. Berg—Hackgenberg	doc. 109
Bondt, Joseph	doc. 89
Le Grand, Flora	doc. 89, 109
Leir, Victor Heinz	doc. 89
Mathijse, Jacob	doc. 89
Mol, Gerson	doc. 89
Monnikendam, Philip	doc. 89
Nenner—Leefsma, Ella	doc. 89
Philips, Meijer	doc. 89
Polak, Heiman	doc. 89
Polak, Netty	doc. 89
Weiss, Ellen	doc. 89
Akker, Joseph	doc. 88
de la Bella, Michel	doc. 88
de la Bella—Locher, E.	doc. 88
Bos—Goedhart, Elisa	doc. 88
Bromet—Nabarro, B.	doc. 88
Cohen, Samuel Isidoor	doc. 88
Engers, Eleonore	doc. 88
van Gelder, Cilla	doc. 88
Gobets, Hetty M	doc. 88
Haagens, Betty	doc. 88
den Hartog, Mietje	doc. 88
Hillesum, Uri	doc. 88
Klein, Daniel	doc. 88
Levie—Frenk, Else	doc. 88
Levie, Manfred	doc. 88
Levie, Rena	doc. 88
Loewenstein, Kurt	doc. 88
Lopes Cardozo, Jacob	doc. 88
Lopes Cardozo—Swaab, B.	doc. 88
Maarssen, Henriëtte	doc. 88
Markus—de Wind, F.	doc. 88
Muis—Tokkie, Ada	doc. 88
Markus, Maurits	doc. 88
Nunes Cardozo—Sternfeld, S.	doc. 88
Philip—de Beer, B.	doc. 88
Philipse, Janny	doc. 88
Querido—Korper, V.	doc. 88
Roeper, Joel	doc. 88
Roeper—Goldsteen, B.	doc. 88
Rozette, Abraham	doc. 88
Rozette, Marcus	doc. 88
Salomon—Lietz, E.	doc. 88
Salomon, Fritz	doc. 88
Sanders—Beem, Ro	doc. 88
Spier, Henri	doc. 88
Voet, Nanny	doc. 88
Weinberg, Hans	doc. 88
Winkel, Hetty	doc. 88
Winkel, Hendrina	doc. 88

VERKLARINGEN.

Verklaring 35.

Mevrouw Saartje Engel—Wijnberg, geb. 15 Mei 1922 te Groningen, wonende te Zwolle, Nieuwe Veemarkt 23.

Trein 6 April 1943:

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 6 April 1943, aankomst in Sobibor op 9 April 1943.

Geselecteerd werden een aantal mannen en 28 jonge meisjes. De rest is dadelijk na aankomst vergast.

De jonge meisjes ontmoetten elkaar regelmatig in het kamp, zij aten en sliepen gezamenlijk; zij moesten de rugzakken van vergaste mensen sorteren.

Na 3 weken zijn 72 Nederlandse mannen, die in het kamp werkten, doodgeschoten, omdat hun plan tot vluchten verraden was; er was nog slechts één Nederlandse man in het kamp.

Daarna is wekelijks tot 14 September 1943 één transport uit Westerbork aangekomen, doch ca. Juli/Augustus 1943 gedurende drie weken niet; hiertoe behoorde een uitsluitend uit vrouwen en kinderen bestaand transport, dat uit **Vught via** Westerbork in Sobibor aankwam en in zijn geheel zonder enige selectie terstond in de gaskamer verdween. Van alle overige transporten zijn in totaal 800 mannen en vrouwen uitgezocht om te werken in de naburige kampen.

Op 14 October 1943 brak in het kamp een opstand uit, georganiseerd door de Russische en Poolse kampbewoners tegen de Duitse S.S. omdat, volgens horen zeggen, alle kampbewoners op 16 October 1943 zouden worden doodgeschoten.

Als gevolg van die opstand zijn alle kampbewoners op ca. 30 man na gedood.

Getuige is met haar man, Chaim Engel, ontvlucht, bij welke gelegenheid zestien S.S.-mannen zijn gedood, waarvan één door Chaim Engel. Na deze ontvluchting waren alle in het kamp achtergeblevenen, naar mening van getuige, niet meer in leven, omdat het gehele kamp werd geliquideerd.

Na de ontvluchting heeft getuige met partisanen negen maanden in de Poolse bossen gezworven, tot de bevrijding kwam.

Verklaring 49.

Mejuffrouw Cato Polak, geb. 4 December 1920, wonende Wagenstraat 185, den Haag.

Trein 24 Juli 1942.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943; eigenlijk had de trein Dinsdag 9 Maart 1943 moeten vertrekken, maar hij was niet op tijd gereed.

De trein is stellig eerst Zaterdag 13 Maart 1943 in Sobibor aangekomen.

Getuige bleef enkele uren in Sobibor en werd daarna verder gestuurd naar Lublin.

Met haar werden voor Lublin uitgezocht in totaal 30 vrouwen en twaalf mannen, die zich als arts of verpleger (verpleegster) hadden opgegeven.

Bovendien heeft getuige gezien, dat ca. 80 jonge krachtige mannen, tussen 18 en 35 jaar, blijkbaar voor werk werden uitgezocht en weg marcheerden.

De rest van de mensen bleef in de stationsbarakken, die niet van bedden voor overnachten waren voorzien.
Ouden van dagen en zieken werden op lorries weggevoerd.
In Lublin hoorde getuige, dat deze mensen allen waren vergast.
Getuige is via Lublin - Trawiniki - Auschwitz - Bergen-Belsen - Raguhn - Theresiënstadt naar Nederland gekomen.

Verklaring 72.

Mejuffrouw Ursula Stern, geb. 28 Augustus 1928, wonende Nieuwe Gracht 88, Utrecht.

Trein 6 April 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein 6 April 1943; aankomst in Sobibor 9 April 1943.
Getuige heeft tot 14 October 1943 aldaar gewerkt.
Sobibor was een kamp ongeveer 60 K.M. ten Oosten van Lublin bij de oude Pools-Russische grens van 1939 en moet als een vernietigingskamp worden beschouwd. Bij aankomst van getuige waren er ongeveer 200 Poolse en 40 Nederlandse Joden; haar werd verteld, dat het kamp al twee jaar bestond en dat er Poolse, Russische en Oostenrijkse Joden bij duizenden waren vergast. Het was een speciaal Joods kamp.
Er was een gaskamer, die ongeveer 600 mensen kon bevatten; het gas werd door douches in de kamer geleid. Nadat de mensen gestorven waren, wentelde de vloer en vielen zij naar beneden. De vergassing van een groep duurde één kwartier.
Tijdens het verblijf van getuige in Sobibor van 9 April tot 14 October 1943 kwam regelmatig elke Vrijdag één transport uit Westerbork in Sobibor aan, dat onmiddellijk werd vergast.
In Augustus is drie weken lang geen transport aangekomen. Er vond vrijwel geen selectie plaats, de transporten werden zonder uitzondering onmiddellijk vergast.
Van het transport van getuige werden bij aankomst **zestien meisjes en 30 jonge mannen voor het werk** uitgezocht, alle anderen zijn vergast. Zij moesten eerst een brief naar Nederland schrijven, daarna werden hun de haren afgeknipt en een S.S.-man hield een toespraak: „Zij moesten niet bang zijn vermoord te worden, zij zouden naar de Oekraïne gezonden worden."
Daarna moesten zij z.g. gaan baden, hetgeen betekende, dat zij vergast werden.
Op 14 October 1943 waren er nog ongeveer 600 Joden in het kamp. Zij kwamen in opstand, vermoordden zestien Duitse bewakers en probeerden te vluchten; maar er was een mijnenveld om het kamp en bij de ontvluchtingspoging is een aantal personen gedood.
Getuige slaagde er in te ontvluchten en kwam bij een stoottroep van Poolse partisanen terecht; hier bleef getuige tot 23 Juni 1944, de dag der bevrijding door de Russen.

Verklaring 122.

Mejuffrouw Sophia Huisman, geb. 22 Januari 1926 te Rotterdam, wonende Mathenesserlaan 405, Rotterdam.

Trein 10 Maart 1943:

Gedeporteerd uit Westerbork met trein 10 Maart 1943. Verder getransporteerd naar Lublin, samen met *30 mannen* (uitgezocht als Sanitäter en artsen) en in het geheel *30 vrouwen* (uitgezocht als verpleegsters of was- en naaimeisjes); allen jonge meisjes op

twee of drie na, die iets ouder waren.
Sobibor was een vernietigingskamp. De uitgezochte mensen verkeerden allen in de mening, dat de overige deelnemers van het 1200 hoofden tellende transport zijn vergast.
In Sobibor moesten alle bagage, geld en voorwerpen van waarde achtergelaten worden en alle kleren, welke de mensen niet droegen.
In November 1943 was in de buurt van Lublin een grote Duitse vernietigingsactie; alle mensen in de kampen Lublin - Trawiniki - Ponjatowa - Radom gedeeltelijk en alle verdere kampen in de buurt werden doodgeschoten of vergast.
Getuige is via Lublin, Auschwitz/Birkenau, Celle, Raguhn, Theresiënstadt naar Nederland teruggekeerd.

Verkaring 134.

Mevrouw B. Jansen—Ensel, geb. 23 Mei 1924 te Amsterdam, wonende te Rotterdam, van Brakelstraat 3b.

Samen met verklaring van Mejuffrouw J. Eliazar.

Trein 10 Maart 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943. Aankomst in Sobibor op 13 of 15 Maart 1943.
Uitgezocht voor werk zijn *30* meisjes en *44 mannen*, de rest is vergast en verbrand, nadat zij weggehaald waren in kipkarretjes en vermoedelijk in kuilen neergegooid.
Getuige is in Maart 1943 in Lublin aangekomen.
Getuige is via Maidanki - Mileow - Trawiniki - Lublin - Auschwitz - Birkenau - Bergen-Belsen - Fallersleben - Salzwedel in Nederland aangekomen.

Verkaring 134.

Mejuffrouw Judith Eliazar, geb. 3 December 1914 te Rotterdam, wonende te Rotterdam, Pupillenstraat 65.

Samen met verklaring van Mevrouw B. Jansen—Ensel.

Trein 10 Maart 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943. Aankomst in Sobibor op 13 of 15 Maart 1943.
Uitgezocht voor werk zijn *30* meisjes en *44* mannen, de rest is vergast en verbrand, nadat zij weggehaald waren in kipkarretjes en vermoedelijk in kuilen neergegooid.
Sobibor was geen werkkamp, maar doorgangskamp.
Getuige is in Maart 1943 in Lublin aangekomen.
Getuige is via Maidanki - Mileow - Trawiniki - Lublin - Auschwitz - Birkenau - Bergen-Belsen - Buchenwald - Lippstadt bij Hannover - **Kaunitz** in Nederland aangekomen.

Verklaring 177.

Hr. Jules Schelvis, geb. 7 Januari 1921 te Amsterdam, wonende te Amsterdam, Andreas Bonnstraat 9 huis.

Trein 1 Juni 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 1 Juni 1943 en wel via Bremen, Wittenberg, Berlijn, Breslau. Lublin naar Sobibor.
De reis duurde 4 dagen. Met grote letters was er aangebracht: „S.S. Sonderlager Sobibor."
81 jonge mannen en jongens, onder wie getuige, werden voor werk uitgezocht en drie uren later naar Trawiniki doorgezonden.
Getuige heeft later een Poolse Jood, Lulek Monchait uit Warschau ontmoet, die uit Sobibor was ontvlucht en over het transport van

1 Juni 1943 vertelde, dat de inzittenden zich hadden moeten uitkleden, waarop zij in een grote barak, het z.g. badhuis werden geleid. Voor de barak stond een loudspeaker en een S.S.-man verklaarde, dat de mensen niet om het leven gebracht werden, zoals door de leugencampagnes van de Geallieerden werd verteld, maar alleen moesten gaan baden. Inderdaad kreeg ieder een stukje zeep en een handdoek en de mensen gingen groepsgewijze de barak binnen, maar 7 minuten later waren allen vergast.
Getuige heeft niet in Trawiniki vertoefd, maar kwam in het kamp Dorohucza; (dit was een turfkamp) en later naar Lublin - Radom - Tomascow - Auschwitz - Vaihingen - Unterrexingen - Nederland. Naar getuige later van een Pools ingenieur hoorde, is op 8 November 1943 het gehele kamp door de Russen geliquideerd.

Verklaring 178.

Mevrouw Mirjam Penha—Blitz, geb. 5 Juni 1916 te Amsterdam, wonende te Amsterdam, Jekerstraat 14.

Trein 10 Maart 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943. Aankomst in Sobibor omstreeks 13 Maart 1943 (via Birkenau — zonder oponthoud — naar Sobibor).
Bij de selectie werden uitgezocht *30* vrouwen en *40* jonge mannen, waarschijnlijk ook de echtgenoot van getuige.
Binnen anderhalf uur werd de rest van de mannen, vrouwen en kinderen met behulp van een electrische trein met kipwagens weggebracht, vreselijk mishandeld en voor een deel doodgeschoten; de laatste rest werd in de lorries doodgeschoten.
Na een oponthoud van 4—5 uur ging getuige naar Lublin en later naar Manejow en Trawiniki; hier werden 18.000 Joodse lijken verbrand, die daar bij elkaar gebracht waren na de grote actie van 8 November tegen de Joodse kampen en ghetto's in het district Lublin. (Zie ook verklaring 180).

Verklaring 180.

Sientje en Jetje Veterman, verblijvende in het Sanatorium te Hellendoorn.

Trein 10 Maart 1943.

Beiden gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943. De *zusters* werden uitgezocht voor werk met nog *28* andere vrouwen. *Sientje* Veterman is later naar Mileow - Trawiniki - Auschwitz - Lippstadt gegaan en *Jetje* Veterman via Bergen-Belsen in Nederland teruggekomen. (Zie ook verklaring 178).

Verklaring 186.

Elias Isak Alex Cohen, geb. 27 September 1905 te Groningen, wonende te Groningen, Cortingstraat 2.

Trein 17 Maart 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van *Woensdag 17 Maart 1943.* Aangekomen in de nacht van Vrijdag op Zaterdag, ca. 12 uur. Uitgezocht werden *35 mannen onder de 40 jaar,* waaronder ook getuige (artsen en personen met diploma Eerste Hulp bij Ongelukken). Alle andere mannen moesten blijven staan voor een afzetting van een uit riet opgetrokken muur en de vrouwen en kinderen moesten door een poort lopen.
De 35 uitgezochte mannen werden met dezelfde trein verder gebracht en kwamen *tegen de morgen in Lublin aan.*

Later kwam getuige in Maidanek en in het arbeitslager Skarzisko-Kemiennon, district Radom. Daar hoorde getuige, dat er elke week *een hele tijd lang een trein met Nederlanders voorbij reed naar Sobibor.*
Getuige is via Buchenwald - Schlieben - Theresiënstadt naar Nederland gekomen.

Verklaring 188.

Mejuffrouw Sophie Verduin, geb. 30 April 1926 te Amsterdam, Kribbestraat 41.

Trein 10 Maart 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 10 Maart 1943; aankomst in Sobibor omstreeks 13 Maart 1943.
Getuige bleef in Sobibor *slechts enige uren* en beleefde hetzelfde als Mevrouw M. Penha—Blitz (zie verklaring 178).
Getuige is via Lublin - Budzin - Radom - Birkenau - Auschwitz - Bergen-Belsen in Nederland gekomen.

Verklaring 192.

Jozef Wins, geb. 23 September 1915 te Amsterdam, wonende te Amsterdam, Kerkstraat 403 a.

Trein 11 Mei 1943.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 11 Mei 1943 naar *Sobibor* via Radom - Lublin - Chelmno.
Bij aankomst in Sobibor werden *80* jonge krachtige mannen voor werk uitgezocht, mede omdat zij Duits konden spreken. *Vrouwen* werden van dit transport *niet voor werk* uitgezocht.
De rest werd vergast; zij moesten schoenen en sokken uittrekken en oudere en zieke mensen werden op lorriewagens gegooid; voortdurend werden deze mensen met zwepen geslagen.
Volgens getuige was Sobibor en *niet* Auschwitz hèt vernietigingskamp, waar *het grootste deel der Nederlandse Joden om het leven is gekomen!*
Getuige werd nog dezelfde nacht na aankomst met de 80 uitgezochte mannen doorgestuurd naar Dorohucza, Post Trawiniki en daarna verder naar Lublin - Radom - Tomascow - Vaihingen - Unterrexingen - Kochendorf - Dachau - Nederland.
Zoals een S.S.-man aan getuige vertelde had op *8 November 1943* de *grote uitmoording* in het gehele district *Lublin* plaats, waarbij al de Joodse kampen in dit district zijn uitgemoord, n.l. Dorohucza, Trawiniki, Poniatow, Budzin, Lublin Flugplatz, Lublin-Maidanek, Lublin-Lipowa en verschillende andere kampen, waarvan de namen getuige niet bekend zijn.

Verklaring 200.

Jacob Izak van Gelder, geb. 21 April 1926 te Rotterdam, wonende te 's-Gravenhage, Leyweg 584.

Trein 24 Juli 1942.

Gedeporteerd uit Westerbork met trein van 24 Juli 1942 naar Auschwitz-Birkenau.
Getuige was werkzaam bij het z.g. Canada-commando van ongeveer 1 September 1942 af tot 25 October 1944.
Volgens getuige zijn van eind Februari tot half Juli 1943 geen transporten uit Nederland in Auschwitz aangekomen.